

אלימות - כשהתבגרות פוגשת בזוגיות – היבטים פסיכואנליטיים

**הרצאה שניתנה ביום עיון במסגרת התוכנית "חברות וזוגיות ללא אלימות"
ד"ר רמי טולמץ'**

מחקר שיטתי באלימות, במסגרת של יחסים רומנטיים אצל מתבגרים, נמצא בחיתוליו. משום כך, אין לנו עדיין די ממצאים. אבל מה שיש, עשוי ללמד אותנו משהו על היקף התופעה ועל מספר משתנים הנקשרים בה. משום כך אפתח ב -

עשרה ממצאים ש(אולי) לא ידעתם על אלימות בזוגיות אצל מתבגרים :

1. בין 10% ל- 25% מבני הנוער שמצויים או היו מצויים בקשר זוגי דיווחו דווחו על צורות שונות של אלימות במסגרת היחסים.
2. נתון שעשוי להפתיע, הוא שנמצא שהאלימות ביחסים הזוגיים אצל המתבגרים נוטה להיות דו סטרית או הדדית. אם כי, זו שמבוצעת על ידי בנים חמורה מזו אשר מבוצעת על ידי בנות.
3. בעוד שבנים דווחו על התנהגות אלימה מתוך משאלה לשלוט בבת הזוג, הבנות דווחו על התנהגות אלימה שנועדה להגנה עצמית. אם כי לא חסרים מקרים שהאלימות מצד בת הזוג לא עולה דווקא כאמצעי להגנה.
4. בנים נוטים הרבה יותר מבנות לכפות יחסי מין.
5. תפיסה עצמית של המתבגר, כמי שעבר התעללות בגיל הרך, מעלה במסגרת הקשר הזוגי, דפוסי קורבנות אצל בנות והתעללות אצל בנים.
6. במרבית המחקרים נמצא קשר בין התייחסות לקויה מצד הדמויות המטפלות בגיל הרך והתנהגות אלימה בקשר הזוגי. למרכיב של הזנחה הורית יש תפקיד חשוב במיוחד.
7. הסבירות שנערים שנחשפו לאלימות בין הוריהם יתנהגו באלימות כלפי בנות זוגן גדולה מאלו שבאים מבתיים ללא אלימות פיזית. עם זאת, חשוב לזכור כי רבים ממי שהיו עדים לאלימות בין ההורים לא ינהגו באלימות בקשר הזוגי.
8. שימוש בסמים ובאלכוהול, כמו גם זוגיות בגיל צעיר במיוחד, מעלים את הסיכון לאלימות בקשר הזוגי.
9. סכנה גבוהה במיוחד לאלימות קיימת, כאשר שני בני הזוג נוטים להתנהגות אנטי חברתית ובאים מרקע של התעללות.
10. המתבגרים מתגברים בד"כ על ההתנסות האלימה וממשיכים בהיכרויות גם לאחר אירוע של התעללות.

ככל שהתקרב יום העיון הזה, הלכתי ונהייתי טרוד יותר ויותר ביחס לשעת ההרצאה, אמרתי לעצמי: "ריבונו של עולם, שלוש בצהריים, הרי כולכם בטח רוצים ארוחת צהריים טובה, או איזה שנת צהריים ערבה, או אולי שלוב של אלו, שלוש בצהריים לשמוע הרצאה?..... ובצר לי חשבתי לעצמי, לו רק זו עם התופים הייתה פוגשת אתכם עכשיו ואני אחר כך.....

ברגע שהמחשבה הזו עלתה בתודעתי – זו עם התופים כלל לא זכתה לשם, עבורי היא הייתה לא יותר מאשר פונקציה. לא יותר מאשר דמות שבנקודה זו אולי יכלה להקל עלי. אני מניח שבמידה והיינו נפגשים, הייתי מכיר בכך שזו עם התופים, גם אוצרת בתוכה עולם פנימי שמאכלס מחשבות, תחושות ומאווים. כך, הייתי מן הסתם גם קשוב יותר לעולמה, ואז לתפיסה שלי אותה כאובייקט (זו עם התופים), הייתה נלווית הכרה אחרת ועשירה יותר – במילים אחרות הייתי מכיר בה כסובייקט.

האתגר הגדול שמציב קשר זוגי בכלל ובגיל ההתבגרות בפרט, הוא לבנות דיאלוג בו כל אחד מהמשתתפים מהווה גם אובייקט וגם סובייקט עבור בן – בת הזוג. היכולת הזו, הכרחית על מנת לממש את אחת המשימות החשובות של תקופה זו – השגה בו זמנית של יכולת לאינטימיות ולאוטונומיה, באופן שהאחד לא יוצב על חשבון של האחר.

ככל שהקשר שלנו עם האחר דל יותר, אנו נוטים להגדיר אותו באופן מצומצם, כחלק מקבוצה, ומתקשים להתייחס אליו כאדם בעל עולם משלו. כך מאכלסים את התודעה הקולקטיבית שלנו תיוגים לחרדים, חילונים, שמאלנים, מתנחלים, אוהדי בית"ר, ערבים. משום כך, בשעות קונפליקט, נוכח העדר התפיסה של האחר כבעל עולם סובייקטיבי משלו, איננו נדרשים למאמץ מיוחד, בכדי להגיב אליו בתוקפנות ולעיתים אף באלימות. אנחנו גם יודעים שאחת הדרכים היעילות להפחית תוקפנות, היא להעלות ברמת ההכרות. לאור זאת, בולט ייחודה של תופעת האלימות בקשר הזוגי, משום שזו אלימות שעולה **דווקא** בהקשר של יחסים, שלכאורה אין טובים מהם להכרת עולמו הפנימי של האחר.

נפנה למספר תפיסות שעשויות לסייע לנו להבין את התופעה הזו.

א. מעמדה של התוקפנות בתיאוריות פסיכולוגיות:

בלילה אחד בשנת 1886, העירה פאני סטיבנסון את בעלה רוברט לואי סטיבנסון, שצעק צעקות אימה מתוך שינה והוא, בעודו מוחה בתוקף על היקיצה הכפויה ("חלמתי חלום בלהות נהדר", נזף

בה) מיהר ושרטט במהירות רישום של ג'קיל והייד. שם הפקיד בתודעתו של ד"ר ג'קיל את הדברים הנוקבים הבאים: 'עם כל יום שחלף, ומשני צדי תודעתי, המוסרי והאינטלקטואלי, התקרבותי כך יותר ויותר לאמת הזאת, שבשל גילויה החלקי נידונתי לחורבן נורא כל כך: שהאדם באמת אינו ישות אחת, אלא הוא באמת שתיים.... אילו היה אפשר, אמרתי בליבי, לשכן אחד מהם בזהות אחרת, היו החיים נפטרים מכל הלא-נסבל שבהם. איש העוול היה הולך לדרכו, משוחרר משאיפותיו ומייסורי מצפוניו של תאומו הישר ממנו. והצדיק היה יכול ללכת איתן ובוטח בדרך המובילה לגן עדן, לעשות את מעשיו הטובים המסבים לו הנאה, ולא להיות חשוף עוד לחרפה בגלל הרע הזה, הזר לו. קללת המין האנושי היא ששני הפתילים האלה, הלא מתאימים זה לזה, נשזרו כך יחד – ברחמה המיוסר של התודעה, שני התאומים המיוסרים האלו נדונו להיאבק כך בלי הרף. כיצד איפה אפשר יהיה לנתקם זה מזה?'

בתפיסה נוקבת זו של טבע האדם הקדים סטיבנסון, מחברו של הספר – 'המקרה המוזר של ד"ר ג'קיל ומר הייד' את פרויד בלמעלה משלושים שנה. שלהי מלחמת העולם הראשונה העלו אצל פרויד מחשבות קודרות על טבעו של המין האנושי ואלו תרמו לשינויים בתפיסה שלו ביחס לטבעו של האדם. מנקודה זו ואילך החזיק פרויד בתפיסה, שלצד דחף החיים – הארוס, מתקיים לו דחף בסיסי לא פחות: דחף המוות-התאנאטוס, או בהתגלמותו בחיי היום יום כדחף להרס. תפיסה זו מצאה את ביטוייה באופן חריף באחרית ימיו, בחבורו תרבות בלא נחת, שם טען:

"האנשים אינם יצורים עדינים אשר רוצים להיות נאהבים, שלכל היותר יגנו על עצמם במידה ויותקפו. להפך, הם יצורים שבאמתחת המרכיב האינסטינקטואלי שלהם מרכיב רב עוצמה של אגרסיה. כתוצאה מכך, השכן עבורם אינו רק מסייע פוטנציאלי או אובייקט מיני, אלא גם מי שמעורר להשביע את תוקפנותם כלפיו, לנצל את יכולת העבודה שלו בלא לפצותו, להשתמש בו לצורך מיני ללא הסכמתו, להחזיק ברכושו, להשפילו, לגרום לו כאב, לענות אותו ולהרגו אדם לאדם זאב..... למי, נוכח כל ניסיון החיים וההיסטוריה, יהי האומץ לערער על הכרזה זו

החל מנקודה זו ואילך החלה אחת המחלוקות הנוקבות והממושכות בהיסטוריה של החשיבה הפסיכואנליטית ביחס לטבעה של התוקפנות. הגישה הפרוידיאנית שאומצה גם על ידי מלאני קליין וממשיכיה, לפיה התוקפנות מבטאת טבע מולד של האדם, ומשום כך תפקידה של החברה לתעל ולרסן אותה, נתמכת גם על ידי הכתוב במסכת אבות: 'הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את אחיו חיים בלעו'.

התפיסה הזו מציעה הסבר גלובלי לתופעה של אלימות, ובדיוק בכך דומה לה ההסבר שמציעה הגישה הפמיניסטית לאלימות בזוגיות. על פייה, התוקפנות והאלימות כלפי בת הזוג, מושרשות בתרבות הפטריאכלית, שמותירה את הכוח אצל הגברים דרך שעבודן של הנשים. זאת, באמצעות עמדות חברתיות התומכות בדומיננטיות גברית וכפיפות נשית, עמדות שמפגינות סובלנות כלפי התופעה של גברים מכים. על פי גישה זו, האלימות היא האמצעי דרכו שולט הגבר באישה. עם זאת נתוני מחקרים, המראים על שימוש הולך וגדל באלימות מצד נשים כלפי בני זוגן והעובדה שמרבית הגברים אינם נוהגים בתוקפנות כלפי בת הזוג, פוגעים בהסברן הן של הגישה הפרוידיאנית והן של הגישה הפמיניסטית ותומכים בגישות אלטרנטיביות לתוקפנות. גישות אלו רואות בתוקפנות תולדה של האינטראקציה של האדם עם הסביבה – במיוחד עם סביבתו הקרובה, ובאופן הזה גם מתמודדות עם התופעה של אלימות בקשר זוגי. אתיחס כאן לשתיים מהחשובות שבגישות הללו : האחת נובעת מן התיאוריה של הלמידה החברתית והאחרת מוסברת היטב באמצעות תיאורית ההתקשרות.

על פי תיאורית הלמידה החברתית אנו 'לומדים' לנהוג בתוקפנות בדיוק כשם שאנו לומדים אופני התנהגות בכלל. באופן ספציפי יותר, ההתנהגות התוקפנית נרכשת באמצעות צפייה וחקיו. אנו נוטים לחקות התנהגויות שמבוצעות על ידי דמויות משמעותיות, במיוחד התנהגויות הנתפסות כמתגמלות. כך, ילד הצופה בהורה שנוהג בתוקפנות בכלל וכלפי בת זוגו בפרט, עלול להסיק שזו דרך לגיטימית לבטא תסכול או להשיג תחושות של שליטה, פורקן רגשי, או להביא לסיום של מריבה. בנוסף, אם הדמות המותקפת תיתפס כמי שמקבלת ומשלימה עם הסיטואציה הזו, התוצאות עלולות להיות חמורות עוד יותר. משום שמצב זה עלול ללמד את הילדים, שאלימות ביחסים הזוגיים, מייצגת דרך התנהגות וקומוניקציה נורמטיבית, שבני הזוג צריכים להשלים ולהסתגל אליהן. בצורה כזו, מצב של אלימות מתמשכת בין ההורים עלול להכשיר את הילדים לתפקידים של תוקפן או קורבן במערכות יחסים זוגיות. אכן, ממצאי מחקר מלמדים, שהסבירות שגברים שנחשפו לאלימות בין הוריהם, יתנהגו באלימות כלפי נשותיהם, גדולה פי שלוש וחצי, לעומת גברים שלא נחשפו לסוג כזה של אלימות. למרבה הצער, התממשותו של הדפוס העגום הזה ביחסים זוגיים עתידיים, מעיד על תהליכי הפנמה תקינים של התנהגויות פתולוגיות.

אך פעמים רבות האלימות נובעת במידה רבה מרמות תסכול בלתי נסבלות. תסכול הינו חוויה בלתי נמנעת בתהליך התפתחותי תקין, ובמינון הולם יש לו חשיבות התפתחותית לא מבוטלת - משום שהוא מעודד הכרה והסתגלות לגבולות ולמגבלות, מפתח את יכולת העמידה במצבי תסכול

עתידיים, ועשוי לתרום ליצירתיות ולנפרדות. לעומת זאת, רמות גבוהות מדי של תסכול, במיוחד אלו המתרחשות בהקשר של יחסים מוקדמים של הילד עם הדמויות המטפלות, עלולות לעורר זעם רב, שימצא את ביטוי במגוון של התנהגויות תוקפניות ובכלל זה אלימות פיזית, כלפי העצמי או האחר. כאן אנו עוסקים בתסכולים שעולים נוכח דפוסי יחסים פתולוגיים שבין הפעוט לדמויות המטפלות בו, דפוסים המתאפיינים החל בדחייה, הזנחה, עוינות, וסוגים נוספים של התעללויות, ועד עמדה הורית נצלנית, דיכאונית או חרדה, מול צרכיו. המשותף למצבים הללו, הוא כשל חריף בהתייחסות לצרכיו הבסיסיים של הפעוט. כשל שעלול להביא להעדר איזון הולם, בין החוויה של הפעוט את עצמו ואת האחר המשמעותי, כאובייקט וכסובייקט.

על אלימות שנובעת בראש ובראשונה מגורמים אלו, אני מבקש להתמקד כאן. אחת הגישות המשמעותיות להבנת התפתחותם של דפוסי יחסים מוקדמים, מוצעת על ידי תיאורית ההתקשרות. ג'והן בולבי, החל לפתח אותה בשנות ה-40 וה-50 של המאה הקודמת, על בסיס שתי הנחות מרכזיות. האחת, שהצורך של הפעוט בקשר עם אמו, עומד בפני עצמו ושהוא תוצר של ידע מולד. הפעוט "יודע" שלקרבה לאם, יש ערך הגנתי והישרדותי, כלומר שאין להבין את הצורך הזה רק כביטוי לדחפיו המיניים של הפעוט, או כתולדה של הצורך שלו במזון. ההנחה השנייה נגעה לחשיבות אופי היחסים כגורם לפסיכופתולוגיה עתידית. לדעתו, לשני גורמים יש חשיבות קריטית בתקופה זו: האחד קשור למות האם או להיעדרות ממושכת ממנה והשני נקשר עם העמדה הרגשית של האם כלפי הילד.

החשיבות הרבה שנתן לסביבה וההכרה בצורך ראשוני של הפעוט בקשר עם דמות הורית, הביאו את בולבי לטעון, **שהפונקציה ההורית המרכזית היא להיות בסיס בטוח עבור הילד**. מבסיס בטוח זה, הילד, יכול להתרחק, כשהוא בטוח שיהיה רצוי כשיחזור, ושירגיעו אותו אם יהיה מתוח או חרד. מבחינת ההורה, **משמעות הפונקציה הזו, היא להיות קומפלטני, זמין, נכון להגיב כשיש צורך ורק כשיש צורך**.

אצל הפעוט, התממשות הפונקציה של הבסיס הבטוח, מתבצעת באופן הבא: בכל פעם שחש מצוקה, עולה הצורך שלו בקשר עם הדמות ההורית. ככל שזו תענה באופן הולם על הצורך הזה, מידת המצוקה תרד, והוא יחזור להתנהגות שגרתית. הדיאלוג שתיארת, נובע מ"ידיעה" מולדת של הפעוט, שכשהוא חש מצוקה עליו להפעיל מנגנוני התקשרות לדמות ההורית, משום שהיא יותר קומפלטנית ממנו, ושהקרבה אליה תפחית ממצוקותיו. האופן בו הדיאלוג הזה מתבצע בפועל, מהווה את אבן היסוד לקשרים משמעותיים עתידיים. בתנאים נורמליים, העמדה המרגיעה של ההורה תופנם והילד יוכל לשמש, יותר ויותר כבסיס בטוח לעצמו. בהקשר זה חביבה

עלי ההגדרה של גיי רולינג המחברת של ספרי הארי פוטר. בספר "הארי פוטר ואבן החכמים".
 אומר מנהל ביה"ס להארי: "אם יש דבר שאותו וולדמורט לא מצליח להבין, זאת אהבה. הוא לא
 הבין שאהבה חזקה כמו זאת שאמך רחשה לך משאירה סימן עמוק. לא צלקת, לא סימן שנראה
 לעין..... עצם זה שנאהבנו כל כך, אפילו אם האדם שאהב אותנו כבר איננו, זה יגן עלינו לנצח."
 יתכן וניתן לראות בהפנמת הבסיס הבטוח, כמתת הנעלה ביותר של אהבת ההורה. הפנמה זו
 תקבע במידה רבה מי אנחנו, כיצד נחוות את האנשים סביבנו ומה יהיה אופי היחסים שלנו עימם.
 מאידך אצל ילדים לא מעטים, שגורלם לא שפר עליהם, הפנמה כזו של בסיס בטוח, מתקיימת
 במקרה הטוב כפנטזיה או משאלת לב ותו לא.. אלו ילדים שכמיהה, מכאובים וצלקות שזורים
 אצלם באופן שכמו לא ניתן להתרה. מצב זה נובע בד"כ מאינטראקציה של שני גורמי על:
 התרחשות אירועים טראומטיים מוקדמים ויחסים בעייתיים במיוחד עם הדמויות המטפלות.
 פעוטות אלו נוטים להגיע מקבוצות סיכון של משפחות, עם הורים מתעללים, בעלי נטייה
 להתמכרויות לסמים או אלכוהול, דיכאוניים או חולי נפש ולעיתים גם מבתים, בהם ההורים
 עצמם לא הצליחו להתמודד עם אובדן משמעותי. הורים לילדים אלו נראים לעיתים כמתאפיינים
 בתחושות של ניתוק, חוסר אונים ואפילו פחד מן הילד, לעיתים נראה כי הם אינם פנויים או
 מסוגלים כלל לראות ולפרש באופן הולם את התנהגותיו, שלא לדבר על להגיב אליו באופן הולם.
 עבור ילדים אלו, מהווה ההורה בעת ובעונה אחת, גורם מעורר חרדה ודמות שאת קרבתה חפשו
 במצבי מצוקה. זהו, למרבה הצער, הדפוס שמאפיין גם יחסים זוגיים לקויים רבים, נתון שמרמז
 על קשר אפשרי בין שתי התופעות.

אני מתמקד בקבוצה הזו, משום שעבור אותם ילדים, היכולת להשתמש בהוריהם, כבסיס בטוח,
 השתבשה מאוד. אותם ילדים כמו אבדו את אותה "ידיעה" מולדת, שהתקשרות לדמות ההורית
 וחשיפת המצוקה שלהם, תיטיב אתם. משום כך, הדרך היחידה מבחינתם, בה יפטרו מהמצוקות
 שלהם, היא לנסות ולהשליך אותן על הדמות המשמעותית ולוודא, שוב ושוב, שהן מתקיימות
 אצלה. הם לא מסוגלים לראות אותה כבעלת עולם פנימי אוטונומי משלה. משום שבמצב כזה היא
 עלולה שלא לקבל את אותם תפקידי אימה שהם מייעדים לה.

למצב העגום הזה ישנן תולדות חמורות. במערכת יחסים תקינה, יבשילו אצל הפעוט מספר
 מערכות חיוניות. הכוונה כאן למערכות ויסות רגשי במצבי לחץ, ויסות תשומת לב ומה שמכונה
 פונקציה רפלקטיבית, שמשמעותה יכולת להכרה בעולם הפנימי של העצמי ושל הזולת. לכשלים
 חמורים בהשגה של היכולות הללו, יש משמעות הרת גורל על התפקוד וההתנהלות החברתית של
 הילד, ומשמעותן קריטית במיוחד לגבי איכות היחסים הזוגיים העתידיים. משום שהתנהגות

אלימה ביחסים זוגיים עולה פעמים רבות, במצבים בהם המתבגרים לא יכולים לווסת רגשות קשים, או להסיט את תשומת ליבם מאירועים מכאיבים. אך בלב ההסבר של תיאורית ההתקשרות ביחס לאלימות ביחסים הזוגיים, מוצב כישלונה המתמשך של הדמות המטפלת, להכיר במצבו הסובייקטיבי של הפעוט, כישלון שעתיד למנוע מהנער לראות את בת הזוג כאדם עם עולם פנימי משלה.

אני מבקש להתמקד במצב הזה ובתוצאותיו. בפני הפעוט ניצבת משימה חשובה של בניית עולם פנימי ואכלוסו בייצוגים נפשיים. אלו אמורים לסייע לו לגבש את תחושת העצמי שלו וגם להכיר בכך שלזולת יש עולם פנימי משלו. לשם הגשמתה של המשימה הזו, הוא זקוק בתחילה למבטה של הדמות המטפלת. באמצעות מבטה בו הוא לומד במידה רבה מי הוא ומהן תחושותיו. כך הוא גם לומד שאימא קשובה לו, מתוך רצון להיענות לצרכיו. באופן כזה, האם משמשת כדמות אמפטית וכדמות אכפתית. זוהי למעשה פונקציה השיקוף במיטבה. לעומת זאת, יש ילדים שחסרים שיקופים כאלה. חלקם חסרים שיקופים בכלל וחלקם פוגשים בשיקופים שגורמים להם ייסורים רבים. לשם המחשה של איכויות ההשתקפות השונות, איעזר בחלקים משני שירים. האחד של חוה פינחס כהן והשני של זלדה.

תפילה לאם בטרם שחרית – חוה פינחס כהן :

שבת וחול – זלדה :

כשל במציאת השתקפות מצבו הפנימי בעיני הדמות המטפלת, גורם לפעוט להפעיל אסטרטגיות פתולוגיות. האחת, שכיחה במצבים טראומטיים, היא של שימוש אינטנסיבי במנגנון של ניתוק מהמתרחש סביבו. דפוס זה, שסייע לפעוט נוכח מצבי מצוקה קיצוניים, עלול לעלות לו במחיר של פיתוח מיומנויות למעורבות חברתית וגם בהעדר הכרה בעולמו הפנימי שלו עצמו ושל האחר למפגש קרוב. מצב שעלול גם להביא לשימוש יתר בקשר פיזי.

ויניקוט תיאר את האסטרטגיה הפתולוגית השנייה שזמינה לפעוטות אלו, כשציין שכשל של הפעוט, למצוא את מצבו הפנימי משתקף בעיני הדמות המטפלת, יביא אותו להפנים את עמדתה של הדמות המטפלת ולעשותו לחלק ממנו. בצורה כזו, כשהפעוט עומד מול דמות מטפלת מפחידה או מפוחדת, הוא לוקח פנימה את תחושות הזעם, הפחד או השנאה של האם, כמו גם את החלק בו היא מתבוננת בו כמי שהוא מפחיד או לא ניתן לשליטה, והופך את אותן תחושות למאפיינים שלו עצמו. נוכח הייסורים שמצב זה גורם, הוא חייב להשליך את ההפנמות הללו, על דמות אחרת. במאמר מוסגר, חשוב לציין, שגם לאב יש תפקיד חשוב – הוא יכול להציע נקודת מבט

אלטרנטיבית כשהקשר בין הפעוט לאימו פתולוגי. מאידך, התנהגות עוינת שלו או היעדרותו, עלולה לתרום תרומה רבת חשיבות לפתולוגיה החמורה בהתנהגותו העתידית של הילד.

על כל פנים, שימוש אינטנסיבי באסטרטגיות הללו, יביא לפגיעה קשה בהתפתחות היכולות הרפלקטיביות של הילד ובתחושת העצמי שלו. לפעוטות כאלו, יש חסך בשימוש במילים אשר מבטאות מצבים פנימיים, והם נוטים לסגת מהעולם הפנימי שלהם. התנהגויות ההתקשרות שלהם נעדרות שיטה ברורה, משום שבעוד שבאופן נואש הם מחפשים אחר קרבה פיזית, הם נוטים ליצור ריחוק מנטלי.

כאשר אותם ילדים גדלים, רבים מהם מפגינים סגנון התנהגות בעייתי, הם מתקשים ביצירת קשרים הולמים, נוטים לאלימות ולעבירות, באופנים שמזכירים הפרעות התנהגות ואישיות אנטיסוציאלית. כל אלו מעלים את הסיכון שלהם להתקבץ בקבוצות שוליים, להשתמש בסמים, ולהתנסות בטרם עת בקשרים זוגיים, עם פרטנרים בעלי מאפיינים אישיותיים דומים. למותר לציין, שגורמים אלו כשלעצמם מוסיפים באופן מהותי לסיכון להתנהגות אלימה ביחסים הזוגיים.

בכך לא תמו מחירי היחסים הפתולוגים בגיל הרך. משום שיחסים אלו גם נוטים לקבע בתודעתו של הפעוט באופן נוקשה, שקיימים אך מספר מצומצם של תפקידים בקשר האינטימי: התוקפן, הקורבן והמציל. אצל לא מעט מאותם פעוטות, הפנייה בנערותם לקשר הזוגי נובעת מתוך משאלה לראות בבן/בת הזוג דמות מצילה ממציות חיים עגומה, אך עד מהרה טופחת המציאות על פניהם כשהם חווים את בת הזוג כדמות נוטשת או תוקפת. לבסוף, יחסים פתולוגים מוקדמים מעלים בתודעתם גם מספר זיווגים בלתי אפשריים: הדמות הקרובה היא הדמות המתעללת, המקום בו אנו מחפשים את הביטחון והרוך הוא גם המקום בו מתקיימת האימה והאדישות. זיווגים שכאלו נוטים להיות מושלכים על המערכת הזוגית וכך נשזרים במהלכה, זעם שמהול בתקווה, ציפייה מהולה בשנאה וכיוצא בזה.

גיל ההתבגרות

יש וודאי דרכים רבות לנסות לתאר את קשת התופעות המאפיינות את תקופת ההתבגרות. אחת מהן מתייחסת לכך, שגיל ההתבגרות מתאפיין בשילוב שכמותו לא היה בעברם של המתבגרים וכמותו גם לא יהיה לאורך חייהם. הכוונה כאן לשילוב בין תנועה עזה קדימה שמוצאת את ביטוייה, למשל בהתפתחות הפיזיולוגית, בעלייתם של דחפים מיניים, בהתפתחות של יכולות חשיבה, בגיבוש הזהות, ובצעידה לקראת מערכות יחסים בעלות איכות חדשה. אך באותה עת, באופן בלתי נמנע, נפגשים המתבגרים פגישה מחודשת, עם חוויות משמעותיות מראשית חייהם.

כמו לפתע עולות אצלם שוב ובעוצמה עזה, תחושות שונות ושאלות הנוגעות למסוגלות שלהם, למידה בה הם מוערכים, בה ניתן לאהוב אותם, למצוא בהם עניין וכיוצא בזה. משום כך ודאי לא תתפלאו, שמתבגרים מסוימים נפגשים בפרק חיים זה בחוויות מכאיבות במיוחד. אני מבקש להזכיר לכם שבמצב של התאהבות מבורכת, שני בני הזוג ממוקדים בעולם הפנימי של בן או בת הזוג, באופן שכמותו קיים אולי רק ביחסה של האם לפעוט, ומאידך הם עצמם עשויים לבטא התנהגויות דמויות אלו של פעוטות, מול בן הזוג. אתם וודאי מכירים את התופעה, בה הנאהבים פונים זה לזו בשפה מתיילדת (ובאופנים שיכולים לעצבן או לעורר גיחוך אצל הסובבים). כאן, בני הזוג מתייחסים האחת לשני, בעת ובעונה אחת, כפעוטות וכדמויות המטפלות וחווים עצמם בעוצמה הן כאובייקט והן כסובייקט. וכך, פעם זה נוטל את התפקיד של האובייקט ופעם זה נוטל את התפקיד של הסובייקט כבמעין ריקוד, שאיכותו מלמדת למעשה על איכות הזוגיות. וויניקוט תאר את ההישג ההתפתחותי של הפעוט, כשהפונקציות השונות אותן ממלאת עבורו האם מתמזגות להן בתודעתו לדמות אחת, הישג שמביא להופעתה של חמלה, ולביטויים של אכפתיות. כיום אנו נוטים לחשוב שההישג ההתפתחותי של הפעוט מגיע לשיאו, כשהוא מכיר בכך, שהאם אינה רק מושא תשוקותיו וספקית צרכיו השונים, אלא גם מי שיש לה עולם פנימי אוטונומי משלה. בגיל ההתבגרות עולה משימה דומה ביחס אל בן או בת הזוג. האם יצליחו בני הזוג לחוות איש את רעהו הן כמושא לתשוקתם ודמות עליהם יוכלו להסתמך בעיתות מצוקה, אך בה בעת להכיר ולהשלים עם כך, שהם אנשים אוטונומיים עם משאלות וצרכים משלהם. בעיני זו המשימה ההתפתחותית המרכזית שעומדת בהקשר של יחסים רומנטיים. המידה בה משימה זו תושג, תלויה במידה רבה באופן בו הושג איזון, בין הכרת העצמי והכרת האחר הן כאובייקט והן כסובייקט. כלומר כאנשים אוטונומיים שמסוגלים להימצא גם בקשר אינטימי.

אצל מתבגרים שהיחסים עם הדמויות המטפלות, חשפו אותם בילדותם להתעללויות ומצוקות רבות, העיסוק ביחסים רומנטיים בגיל ההתבגרות, מעלה על פני השטח תקווה גדולה ומשאלה לתיקון, אך גם כאב, אימה, ייאוש וזעם מפני תחושת חוסר היכולת שלהם להשיג אותו. כל אלו מביאים לעיתים קרובות, לכשל במערכת היחסים ולעיתים גם לביטויים של אלימות.

במילים אחרות, עבורם היחסים הרומנטיים הם מעין וועידת פסגה בין שני כוחות אדירים: החרדה והזעם על מה שנגזל והתקווה שיהיה להם מקום בו יוכלו להשיג את מה שהם כל כך מתאווים לו – קשר קרוב בו יוכלו למצוא ביטחון ומזור לנפשם. הטראגי בכך הוא שמניסיונם, הדרך היחידה להשיג מטרות אלו, היא דרך של שליטה אבסולוטית באחר, עד שהאוטונומיה או הסובייקטיביות שלו נחנקות לחלוטין. בקשר הזוגי שהם יוצרים, הם מנסים לכוון מערכת יחסים,

בהם משמשים בני הזוג כמיכל, שלא לומר פח, לחלקים הלא נסבלים שהם מוצאים בעצמם. אותם מתבגרים עושים מניפולציות במסגרת היחסים, שנועדו לשתול אצל בני הזוג, חלקים שלהם שהם חשים הכרח להתכחש אליהם. כשאותם מתבגרים חשים עצמם קומפטנטיים, הם יכולים לראות בבן או בבת הזוג, ככאלו שתלויים בהם לחלוטין. מאידך, כשעולה אצלם תחושה של חוסר ביטחון או חוסר מסוגלות, הם חרדים עד אימה לגלות, שבני הזוג שלהם אוטונומיים וקומפטנטיים. ארחיב כאן מעט: אותם מתבגרים מתאפיינים בחרדה עזה מנטישה ומדחייה. סימנים לאלו מעוררים חרדות פירוק של ממש, ולכן הם רגישים מאוד לכל סימן של סכנה פוטנציאלית. משום כך, ביטויי אוטונומיה של בת הזוג, מהווים איום חמור, שלא לדבר על סימנים כל שהם לירידה בעניין שלה בהם. ההכרה בנפרדות של בת הזוג עלולה לעורר אצלם אימה, גם משום שכעת הם חווים שאין להם עוד אצל מי להפקיד, את אותם חלקים תלותיים וחרדים שלהם עצמם. מאחר ומתבגרים אלו מתאפיינים גם בקושי ניכר לוויסות רגשי, עלולה לעלות אצלם תגובה אימפולסיבית נוכח החרדה שיינטשו. או אז הם עלולים לפנות לשימוש באלימות. המטרה שלהם היא לשלוט ולהחזיק בבת הזוג. כשהם רואים את האימה בעיניהם הם נרגעים. כך עלולה להתפתח סיטואציה סדיסטית מתמשכת, בה בן הזוג האלים גורם לפרטנר שלו לסבול, תוך שחשוב לו לראות אותה מתייסרת, נאבקת ומתחננת, כדי לוודא שכל המצבים המכאיבים הללו מצויים אצלה. כשתרחיש האימים הזה מתקיים, ניתן להבחין אצל הנער באיזה שהוא איזון פנימי ותחושה מוזרה של שלוה, שנובעת מהחווייה שמה שאינו נסבל מופקד כעת אצל בת הזוג. בשלב הזה נוטים לעלות ביטויי חרטה (לעיתים קרובות אוטנטיים) ובקשות לסליחה. הטרגדיה כאן היא שבן הזוג לא זקוק לנערה כאדם בפני עצמו, אלא כמיכל חסר אוטונומיה. הקנאה העזה שלנערים אלה לא בהכרח מבטאת תשוקה או אהבה, אלא מניפולציה שנועדה להחזיק בבת הזוג, כמי שניתן להשתמש בה על מנת להירגע. למרבה הצער, לעיתים ביטויי הקנאה הללו מעוררים אצל בת הזוג רמה גבוהה עוד יותר של מחויבות. ככל שבת הזוג נרגעת נוכח החרטה של הנער, כך מבלי משים היא עלולה להביא על עצמה את המתקפה הבאה – נערים אלו לא רוצה לראות את בנות הזוג שלהן רגועות מידי.

יש מידה לא מבוטלת של חפיפה בין התיאור של נערים אלו ובין זו המוצעת לבעלות הפרעת אישיות גבולית. נראה שרקע דומה של חסכים והתעללויות בגיל הרך, נע לאורך צירי התפתחות שונים בנערים ובנערות. בעוד שנערים עם רקע של חסכים והתעללויות, נוטים להשליך את מצוקותיהם על בת הזוג, נערה מרקע דומה עלולה להשליך את מצוקותיה על גופה שלה – למשל

דרך חתכים, פגיעות עצמיות, והפרעות אכילה. משום כך, בקשרים בין בני זוג מרקע כזה, עלולה בת הזוג להשלים ואף להזדהות עם התנהגות אלימה של בן הזוג כלפיה.

טיבם של ימי עיון כאלה הוא שהם עוסקים בפתולוגי, עד כי אנו עלולים לשכוח שבמרב המקרים, אהבת הנעורים היא בין היפות שבחוויות שאנו נוצרים בזיכרוננו, לעיתים עד יומנו האחרון. משום כך, אני מבקש לסיים בציטוט מספורו הנפלא של ארי דה-לוקה הר אדוני שעוסק באהבת נעורים :

מרי, אנחנו צריכים לקנות את הפיצה הכי טובה בנפולי. "בשביל פחות מזה אנחנו אפילו לא יוצאים, לפחות את הכי טובה בנפולי, אחר כך נראה גם אם היא הכי טובה בעולם". מריה, אני אומר לה, אכפת לי ממך. "את זה אומרת אני, אתה תגיד משהו אחר", היא עונה ומשאירה אותי עוד פעם אידיוט.